

KRITIKA

JUHÁSZ FERENC KÖLTÉSZE TÉRŐL

VIRÁGZÓ VILÁGFA – VÁLOGATOTT VERSEK

„Az ember dolga: hogy embernek lenni érdem,
hogy végső-bátor legyen az elrendeltetésben,
az elhullásban és a fölemelkedésben —
és nem hihetünk másban, csak e küldetésben.”

Az a nem egészen két évtized, melyben a kötet versei születtek, nem szükölködött eseményekben. Nem hitekben és megcsalattatásokban, gondolatokban és tőprengésekben, tettekben és tehetetlen tőrésben. Ebben a korban: nagyszerű emberi lehetőségeknek és a teljes csőd, a pusztulás veszedelmének korában gyökerезik, ennek roppant gazdag és nem kevésbé ellentmondásos élményvilágából veszi anyagát Juhász Ferenc költészete.

Alkotója nem annyira objektív módon szemlélődő, mint inkább a külsőként látottakat is bensőleg átélő egyéniség. „En csontjaim, ti hasadoztok a küllők közt a tébolyult keréken, én kezeim, ti vagytok nagy ácsszögekkel a szálkás gerendára szögezve, én szemhéjam, téged gyaláz meg a csont-orrlikú sárga madárcsőr” — írja jellemző módon Dózsa kereszteseinek vesztét sirató eposzában. Félreismerhetetlenül ő maga a versében szereplő, mindenütt a halhatatlanság birodalmát kereső királyfi is, ő maga a fiát fából kifaragó szegény napszámos, aki életet teremtő munkája fájdalmában

*„Zokogott, mint hegyi sziklaforrás,
zokogott, mint vihartépte erdő,
zokogott, mint nehéz sziklaomlás,
zokogott, mint orkán-űzött felhő
zokogott, mint meggyalázott asszony,
zokogott, mint hófűvásos alkony.”*

Juhász a világ egészének megszépült formában újraszületni nem tudását is mint legszemélyesebb gyötrelmét, mint magzatát világra hozni nem tudó anyának szörnyű vajúdását éli át. S mert azoknak sorába tartozik, akik a személyes lét problémáiból kiindulva a világ egyetemes törvényeinek vallatásáig, az emberiség legfőbb kérdéseinek megválaszolni akarásáig emelkednek, költészetének világa rendkívül — néhol már buján — sokszínű: el lehet mondani, hogy életműve a magyar költészet egészében is egyike a legtöbbszínűeknek.

Megtaláljuk ezt a szingazdagságot válogatott kötetében is. Hó és zúzvara kristályaiival beüzüstözött emberarc szépsége, szuszogó álmából ébredő kis emberi élet bensőséges melege ejti meg az első versek olvasóját — a halál rettenetének, az eltorzult lét sokféle tenyészetének látomásai riasztanak a kötet vége felé. Traktor vidám dohogását halljuk, majd később boschi víziók borzasztanak el; ködös ősi erdők gögös vándorainak és nádcsőropanásra, levélzörejre figyelmező királyfinak magányát éljük át, hogy máskor nyers erejű, féktelen örömu paraszti közösség indulatai ragadjanak magukkal. A vegetáció öntudatlan, ősi világa éppúgy megjelenik ebben a költészetben, mint a modern nagyvárosok gép- és körengetege, a gyermeki szeretet majd gyöngéd, majd fájón lázadó szava éppúgy megszólal itt, mint ahogy hangot kapnak a modern kor által fölvetett filozófiai problémák is. Ez a téma- és látásmódbeli sokféleség hozza magával a versek formájának legkülönbözőbb módokon megnyilvánuló változatosságát. Könnyed, dalszerű verselés és naiv egyszerűségű képek váltják egymást hosszúra nyúló, nehéz tagolással előremozgó, bonyolult szóösszetételekkel terhelt sorokkal, a próza ritmusától csak kevésbé eltérő mondatok olyanokkal, melyek legényes, keserű hetykeséget sugalló ritmusban „felelnek” egymásnak s táncok robajlásának ütemét idéző szakaszokká kerekednek. Vannak köl-

teményei, melyekben a szavak világos képi-fogalmi jelentése a döntő, másutt hangulatkeltő, illetőleg asszociatív erejük jut fontosabb szerephez a vers lazább szövegtéki kialakulásában. Némelyiknél a belső struktúra határozza meg minden mozzanatában a külső formát, másutt eleve meglevő verselési rendszer külső formáiba simul – vagy szorul – bele a mű.

Közösségi érzés és az ember önmagára utaltságának tudata, kozmikus élményvilág és az élet apró részleteinek megláttatása, ősi, primitív elemek és modernség egysége, mindennek eredményeképpen pedig sokszínű életmű megalkotása: ezek a sajátságok leginkább József Attilával rokonítják Juhász Ferencet. De első pillanatra szembeötlők a kettejük közt levő jelentős különbségek is – sőt, ezek mutatkoznak meg korábban. Mindenekelőtt azért, mert Juhász esetében – főként későbbi korszakában – a feltörő érzelmekkel és indulatokkal kapcsolatos képek hallatlan bősége nemegyszer elfedi – főképp a verseket először olvasó előtt – a mű gondolati magvát. Nem csupán alkotójuk „látomásokkal áldott” képzeletvilága ennek az oka, sőt, bizonyos mértékben ennek ilyen mérvű felszínre törése is valami másnak a következménye. „Vágytam egyszerű, tiszta hitre, ami az embert megsegítse” – írja részben magyarázatul ő maga. Korának ellentmondásos világában a dolgok mélyére nézők számára csak rövid ideig adatott meg a hit „egyszerű, tiszta” formában, jórészt ezért jellemzi hát az ő érzékeny, nyugtalan belső világát inkább a kérdések fölvetése, a szenvedélyes keresés, mint amennyire a megtalált igazságok adta határozottság. E nyugtalan keresés közepette a szabadságot éppúgy átéli nagyszerű lehetőségként, mint a teljes szertelenség csődjeként, a fegyelmet formát adó szép rendként, mint a szabadságot eltipró erőként. Az öntudatlan létezésben hol a világban való feloldódás fájdalom nélküli boldogságát, hol a magasabb rendű emberségre leselkedő veszedelmet látja meg, a valóságos világ vaskosan anyagszerű jelenségein egyszerű gyönyörködve tekint végig, máskor a szellem szárnyalását földre lehúzni akaró, álmok varázsos világából durván kijózanító erőt lát bennük. A több költeményének motívumaként szereplő sáskák is majd eltorzult emberarcot mutatnak, majd rettenetes gépek szerkezetét – de ő olykor ezt is bővíten nézi, mert a pusztító szerkezet hibátlan rendjében is tud szépséget látni. És mert az egyszerre az egész mindenségről vallani kívánó, hatalmas lélegzetű, széles áramlású verseken belül is megmutatkozik ez a más-más nézőpontú, támpontot, fogódzót kereső szemléletmód, szükségképpen lazul fel néha a szerkezet, s e hasadékokon árad aztán be a gazdag élményvilágból fakadó, láncreakciószerűen egymást felidéző képeknek néha barokkos özőne. Pedig Juhászt nem elsősorban a szavak igézete jellemzi, hanem az a küzdelem, melyet a szép emberi élet lehetőségeiért vív. Azért, hogy „lélek és anyag kettős teljessége” legyen az ember, s ez az „igazi megvalósulás” meggyőződése szerint „törvénye a jövőnek”. „Ügy vágytam hozzád, mint békességre az emberiség, s féltettelek, mint a népek féltik, hogy elorozzák a boldogságban reményét, hitét” – írja a szeretett társnak, és képeiben, hasonlataiban másutt is ott él ez a hit, ez a legnemesebb értelemben vett szépre vágyás: a „megvalósult, boldog társadalom” álma, mely olyan,

*„mint egy gyönyörű üzem,
amelyben fölzendíti a gépeket az áram,
s ragyogva-énekel szerelmes-tudatában,
messze-világítván a holdtalan éjszakában.”*

„Emberszabású álmaink” megvalósulásáért tusakodik, pusztítás és embertelenség erőivel perel, a világot értő gondolat hatalma mellett tesz hitet. S mondandóját rendkívüli nyelvi készséggel tudja kifejezni: újszerű, sokszínű világ képét felidéző merész szókapcsolásokat, könnyed finomságot érzékeltető kifejezéseket éppúgy találhatunk kötetében, mint nyersen realiztikus, tömörségükben a régi magyar nyelv ízeit idéző sorokat. Lírának és epikának nyelvére egyaránt rátalált Juhász. De a nagy művészi kifejezőerőről tanuskodó *részletek*, az igényes és értékes gondolati *mag* nem minden esetben érnek igazán *érgesszé*: teljes értékű, magasrendű művészi alkotással. Különösen epikai alkotásain érződik több helyütt a formálás elégtelensége: A Sániha család és az Apám – bár kisebb igényű – kerek, zárt egésze mellett kirívóak A halhatatlanságra vágyó királyfi és A tékozló ország egyenletlenségei: epikai „üresjáratok”, néhol versszakokon, sőt sorokon belüli szem-

lélet- és hangváltásai, a majd a jelenről, majd Dózsa seregéről, majd pedig általános kérdésekről szóló lírai és epikai részeknek bonyolult és részben önkényes egymásba-ízelődései. A mindent egyszerre elmondani akarás, a feltoluló kérdések, a megelevenített képek sokasága és mindezzel kapcsolatban a sokszoros szóösszetételek és bonyolult mondatszerkesztések gyakorisága néha alig követhetővé nehezíti költeményeit, e zavaró körülményt pedig még fokozza a biológiai lét világából vett képeknek nemegyszer már fásasztó egyhangúsága. Lírai alkotásaiban is megvan ez: különösen olyanokban, mint A virágok hatalma, vagy a kötetcímadó ciklus más, hosszabb darabjai. József Attila találó kifejezését idézve pedig: az igazán művészi versnek „minden pontja archimédeszi”, azaz a mű egészéből ki nem vehető, semmi mással nem helyettesíthető. Juhász Ferencnek vannak költeményei, melyekről ez korántsem mondható el, sőt: teljesebb művészi élményt adnak a belőlük kivett, egymás mellé állított részletek, mint az egész mű.

Pedig nem csupán kezdeti korszakának tökéletesebben formált versei tanúskodnak írójuk szerkeszteni tudásáról, hanem olyan későbbi, immár nagyon is differenciált látásmódról tanúskodó, de anyagukon mégis úrrá levő, abba határozott rendet vivő alkotások, mint a Tanya az Alföldön, Babonák napja, csütörtök vagy e kötetében nem szereplő késői költeménye: Ady Endréről mintázott portréja, (Sajnálatos egyébként, hogy az utóbbi évtized alkotásai csak e válogatott kötetben kaptak — vagy nem kaptak — helyet.) Ezekből a költeményekből olvasható ki leginkább a további fejlődés útja. A szertelenséget, a „korlátlan lét”-et A tékozló ország egyik részletében a halállal azonosította Juhász Ferenc. „A halottak époszát megéltem. S míg a holtakkal nem leszek egy-színű, az élet époszáért leszek tiszta, hű” — írja szinte válaszul az előbbiekre. A halottak époszának zárósaiban. Ennek az ars poeticának az útmutatása szolgálhat legbiztosabb vezérfonalul a továbbiakban. A szarvassá vált fiú kiáltozása, a Vers négy hangra szenvedélyes és magával ragadó szépségű soraihoz hasonlólt aligha lehet önisméltés veszélye nélkül alkotni. És ha igaz is, hogy a „most”, az „itt” partikularitásából a művésznek a végtelen felé kell tágitania költészetének világát, ugyanígy igaz az is, hogy a művészet nem nélkülözheti a „most”-ok és „itt”-ek határozott nézőpontjait.

Lehetne még sok mindent mondani e kötetéről, ami azonban már meghaladná egy bírálat feladatát és terjedelmét. Egy életműnek is beillő verstermből ad válogatást a Virágzó világfa — erről az életműről már az irodalomtörténetírás hivatalos részletesebb jellemzést adni. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.*)

TAMÁS ATTILA

AZ OROSZ LÍRA SZÁZADAI

RAB ZSUZSA: SÁRKÁNYÖLŐ

A magyar műfordítás történetében szinte törvényszerűnek tűnik már, hogy költőink több nyelvterületről válogatják ki az egyéniségüknek, érdeklődésüknek megfelelő anyagot — természetesen engedve a kor ízlésbeli nyomásának. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc klasszikus és modern költőket megszólaltató sokoldalúsága nagy érdemeik mellett akadályozta is őket egy-egy nemzeti irodalom mélyebb bemutatásában. Az orosz költészet háttérbe szorítása társadalmilag-történelmileg is törvényszerű volt, s ez részint a gazdag orosz líra leszűkített ismertetésében, részint nyelvi nehézségek miatt a fordítások harmad- sőt negyedrendűségében konkretizálódott. A modern műfordítás specializálódási törekvései ilyenformán a

felszabadulás körül jelentkeztek először. Úttörő jellegű munka volt Győri-Juhász Jenő *Orosz költők antológiája* című műve, mely hatvanegy költő tolmácsolásával először tárta fel mélységeiben az orosz és — anyag híján vázlaiban — a szovjet líra gazdagságát. Folytatása azonban, sajnos, hosszú ideig nem következett, illetőleg kimerült az egyes régi és újabb költőket bemutató válogatásokban. Ezért üdvözölhetjük nagy örömmel és megkülönböztetett érdeklődéssel a magát az orosz költészet fordítására specializáló Rab Zsuzsa *Sárkányölő* című kötetét, melynek szerény alcíme *Az orosz líra századaiból*.

A szerző rövid előhangban világítja meg a könyv célját: legkedvesebb orosz